

ביקורת, סקירה, הצעות לקריאה

אוסף הצעות לקריאה בספר 'המקרה המוזר של הכלב בשעת לילה': לשירותם של הקוראים ושל המבקשים לקרוא את ספרו של מארק האדון

(הוצאת מחברות לספרות 2004. מאנגלית: אהוד תגרי*)

חנה לבנת

כותב הספר, מארק האדון, עובד בטלוויזיה לילדים וכן עם ילדים ועם מבוגרים מוגבלים והוא גם מאייר וכותב מצליח של ספרי ילדים. 'המקרה המוזר של הכלב בשעת לילה' הוא ספרו הראשון למבוגרים. הספר ראה אור בבריטניה בעת ובעונה אחת בשתי מהדורות, האחת למבוגרים והאחת לנוער, וזכה בפרסים חשובים. ראוי לציין כי אין הבדל בין המהדורות, פרט לעיצובן הגראפי שנועד להפנותן לקהלים שונים. המספר בספרו של מארק האדון הוא נער בשם כריסטופר בון, הלוקה ככל הנראה בתסמונת אוטיסטית על שם אספרגר (אף על פי שעניין זה אינו מוגדר כך במפורש במהלך היצירה עצמה). הוא מגולל לפני הקוראים את סיפורו האישי וחושף את עולמו הפנימי. כריסטופר הוא נער בן חמש עשרה, שלושה חודשים ויומיים, המתגורר עם אביו. בראשית הספר נודע לנו שאמו מתה לפתע. הוא לומד בבית ספר מיוחד ועל פי הצעת אחת ממורותיו הוא מתחיל לכתוב ספר (הנדלזלץ 16.6.04).

אביו של כריסטופר מנסה כמיטב יכולתו לטפל בו ולהתמודד עם היעלמות אמו ועם הקושי שלו לסבול מגע גופני. לגבי כריסטופר העולם הוא ערבוביה של התנהגויות בלתי מובנות שהוא מנסה להכניס בהן סדר. הוא בעל זיכרון יוצא דופן ורואה את המציאות על כל פרטיה, עד כדי כך שמוחו מוצף לעתים במידע, אך הוא חסר יכולות רגשיות בסיסיות, כמו למשל הבנה ופענוח של הבעות פנים אנושיות. הוא חובב חידות מתמטיות משום שהן מדויקות ויש להן פתרון אחד, והופך את סדר היום שלו לפולחן קבוע. הוא צריך, למשל, להפריד בין סוגי האוכל שעל הצלחת שלו כדי שלא יגעו זה בזה, והם גם חייבים להיות בצבעים מסוימים ולא אחרים (קליינברג 3.11.04).

יום אחד מוצא כריסטופר את כלבה האהוב של שכנתו כשקלשון תקוע בגופו. הוא מזדעזע ממעשה הרצח ומחליט לחקור את הפרשה. הוא מבלה את רוב שעות הפנאי שלו באיסוף מידע ורמזים, וגם מתעד

* המאמר נכתב בעקבות הרצאה ב־9 בדצמבר 2004, שנישאה במרכז סוון דלל בתל-אביב בפני מורות בחטיבות הביניים ובחטיבות העליונות, מטעם משרד החינוך ובהזמנת ד"ר נילי לוי וד"ר פנינה שירב.

את החקירה. לשם כך הוא נעזר במורתו, גברת שבון, שמדריכה אותו איך ומה צריך לכתוב בספר בלשי. מסע הבילוש מוביל אותו לגילויים על חייו ועל משפחתו, ובסופו של דבר הוא יוצא לבדו לנסיעה ברכבת ללונדון, אף על פי שהוא שונא לשנות את מסלולי חייו הקבועים וסולד ממגע עם בני אדם. חוויה זו משנה את חייו וטומנת בחובה הפתעה לו – ולקוראים (שם).

קהל היעד הכפול של הספר 'המקרה המוזר של הכלב בשעת לילה'

בדומה לספרו של יאן מרטל, 'חיי פיי', מעידות פניות השיווק ותגובותיו של הקהל על כך שמדובר בספר למבוגרים שהוא גם ספר לנוער. במרס 2003 התפרסמה מודעה ב'טורונטו גלוב', שכותרתה "גם ילדים אוהבים את פיי!". למודעה צורפה תמונה של ילד מחייך, כשהוא קורא בספר 'חיי פיי'. בצד הכותרת והתמונה פורסמו גם דעותיהם של שלושה קוראים. "ריצ'רד פרקר הוא הדמות האהובה עלי, רשם-נער בן שתיים-עשרה. "חיי פיי הוא הספר הראשון שקראתי פעמיים", טען נער בן חמש-עשרה, ואילו נער אחר בן שלוש-עשרה רשם "זה ספר נהדר, שבו פיי נאבק עם דת כמו גם עם טיגריס מלכותי בנגלי ששוקל 450 פאונד. זה פוקח עיניים, מקורי ומהנה" (Wynne-Jones 2004).

אפשר להסכים בהחלט עם הדעות האלה, אך המפתיע הוא שהן מצוטטות מפייהם של בני שתיים-עשרה, שלוש-עשרה וחמש-עשרה. האם לא חשו בלבול לנוכח טיגריס הנקרא ריצ'רד פרקר? אל מול קריאה של מאה עמודים בטרם יתרחש אירוע אחד מכריע מבחינת רצף העלילה, כלומר בטרם נטרפת הספינה? לנוכח ההרהורים והתהיות בנוגע לדת ולגני חיות, הנפרשים בפרוטרוט על פני חלקו הראשון של הספר – שהם אמנם חומר סוחף ומשעשע אך האם כך גם בעיני הקוראים בני העשרה? הרי גם כשההרפתקה כבר מתחילה, ופיי בן השש-עשרה מנסה לשרוד בסירת ההצלה בחברתו של ריצ'רד פרקר, רצף האירועים מתמשך למדי (ibid). ומה לגבי הספר 'המקרה המוזר של הכלב בשעת לילה'? מודעה שפורסמה באנגליה, ב'גארדיאן', מהללת את האופן שבו משרטט מארק האדון את נפשו המנותקת רגשית של הגיבור, ואת הסופר החכם והמשעשע עם כשרון האמפתיה הבולט שלו. הספר מוגדר "נהדר ומבריק", ומצוין שם שמארק האדון מגלה תובנה יוצאת דופן בכל הנוגע לתודעת האוטיסט (ibid). גיבורו של ספר זה, כמו גיבורו של הספר 'חיי פיי', הוא כאמור נער.

אולם בעוד הספר 'חיי פיי' יועד לילדים ולבני נוער במחשבה בדיעבד של המפרסמים, הרי שהספר 'המקרה המוזר של הכלב בשעת לילה' יועד מראש למבוגרים ולבני נוער במקביל. אפשר, כמובן, לטעון כי די לילדים ולבני הנוער בספרים המיועדים להם בלבד; ואולם, שני הספרים האלה מצוינים מכל בחינה שהיא, ואין ספק שהצעירים עשויים לחוות חוויה חיובית בעת הקריאה בהם – מן הבחינה הספרותית ומן הבחינה התוכנית-רעיונית כאחד. כל אחד משני הספרים האלה הוא קריא מאוד ובו בזמן ייחודי ומעורר מחשבה, והשפה קולחת וסוחפת בשניהם (במקור וגם בתרגום) (ibid).

ילדים קוראים, כמובן, כמות בלתי מבוטלת של ספרות מסוגים הנחשבים הולמים ספרות מבוגרים: רומנים, ספרי אימה, ספרי מדע בדיוני ומסתורין. שני הספרים הנדונים כאן כוללים היבטים המיוחסים בדרך כלל לספרות מבוגרים; ואולם, סגנונם הנועז, יוצא הדופן והמתוחכם, התפאורה הייחודית, הקול

המקורי, המתח שיוצר רצף העלילה – כל אלה אינם חזות נוצצת וזוהרת בלבד, והם אינם באים על חשבון איכויותיו של הסיפור עצמו (ibid). שני הספרים אכן מורכבים במיוחד מכל היבט שהוא, ועובדה זו בוודאי אינה הופכת אותם לבלתי-מתאימים לקוראים צעירים. קריאה, בכל מקרה, אינה מדע, וכל קורא מממש חלק מכוונותיו של הכותב, מודעות ובלתי מודעות כאחת. קוראים פחים, רגישים וסקרנים עשויים לאהוב ספרים אלה, בין שהם ילדים ובני נוער, ובין שהם מבוגרים.

אין ספק כי קיימות סיבות לא מעטות לתחושה של גאווה בספרות הילדים והנוער של ימינו: היא חושפת – בחלקה, לפחות – גישה ליברלית ונכונות להתמודד באומץ עם היבטים מורכבים ולא קלים של חיינו, ואולם, גם אם תרבותנו הולכת ומשתחררת מן האילוצים ומן ההגבלות שנהגו בתחום זה, הרי שלא השתחררנו לחלוטין מן ההנחות המוקדמות הטבועות בנו לגביו.

נושאים הנחשבים לעתים בבחינת "טאבו" בספרות ילדים ונוער, אינם מפרים בשתי היצירות האלה את "הסדר הטוב". המין אינו מהווה נושא בשני הספרים, ואילו מידה מסוימת של אלימות אפשר למצוא בהם, אך היא לעולם אינה בלתי מבוקרת. מארק האדון לא שרטט את הגיבור כנער עם דחפים מיניים וסכין שוויצרי. הוא מתאר אותו כנטול דחפים מיניים, בשונה מדמויות הגיבורים בספרי בלשים רבים, ואין זה מפתיע שהוא אינו מפעיל בסופו של דבר את הסכין השוויצרי שברשותו.

אנו מתייחסים גם לנושא השפה בהקשר המסוים של ספרות ילדים ונוער. בספר 'חיי פי' אין אפילו מלה "מדאיגה" אחת. אמנם יש בו כמה מלים שילדים אולי לא יבינו, אבל גם מבוגרים לא יבינו אותן בחלק מן המקרים. אין בספר הרבה מלים "קשות", וכמו אצל כל סופר טוב ההקשר מבהיר את רובן. כתיבתו של יאן מרטל מדויקת ו"ארצית" ובו בזמן אינה מרוכזת בעצמה. לעומת זאת ספרו של מארק האדון שזור טרמינולוגיה זרה. עם זאת, ילדים, לעומת מבוגרים, מורגלים בקריאה בשלב שבו אוצר המלים שלהם אינו מלא עדיין. ילדים פוגשים מלים חדשות מדי יום ביומו, ולכן נראה כי יהיו מוטרדים מהופעתם של מונחים זרים להם פחות מן המבוגרים (ibid).

ובאשר לקללות, לסלנג ולמילות גנאי המופיעים בספרו של מארק האדון, הרי שילדים יכולים בימינו לראות ולשמע הכל באמצעי התקשורת המודרניים; כך שאין טעם להעמיד פנים דווקא בספרות כי לא כך הם פני הדברים. אולם ההתייחסות המשמעותית בהקשר זה היא העובדה שהתבטאויות "בלתי ראויות" אלה מובאות בספר 'המקרה המוזר של הכלב בשעת לילה' אך ורק מפיהן של דמויות המבוגרים. לדוגמה, אביו של כריסטופר צועק שהוא רוצה לראות את הבן שלו, ומוסיף לצעוק "למה לעזאזל הוא עצור?" ו"לעזאזל, בטח שאני כועס" (עמ' 26). בהמשך הוא אומר "הכלב הדפוק הזה" ו"משחק הבלשים המגוחך והדפוק הזה" (עמ' 62), ואילו רודרי אומר "אז מה, נראה לי שפארקי ניקנק אותם, ה?" (עמ' 81).

הנער כריסטופר בון לעולם אינו מקלל. הוא אינו אוהב שקרים, מטאפורות או בדיחות. הוא אינו מבין מטאפורות ובדיחות. קללות הן ככל הנראה נטולות היגיון בעיניו. הקללות בספר זה מעידות על כך שהמבוגרים שכריסטופר בון בא במגע אתם מאבדים שליטה בסיטואציה מסוימת. עניין עקרוני זה מעניק לספר הרבה מתחושת האמינות ומן ההומור שבו. אם אנחנו סבורים שילדים ובני נוער יכולים להתמודד עם רצח, הרג ומוות, אין סיבה להאמין כי לא יוכלו להתמודד עם קללות, ואף להבחין בין קללות בפועל לבין קריאה על קללות בהקשרים מסוימים ביצירה הספרותית (Wynne-Jones 2004).

המלה היחידה בספר זה, העשויה לעורר תמיהה או התנגדות של ממש, היא המלה "פוס" (Cunt), והיא מופיעה בו רק פעם אחת וללא כל סיבה נראית לעין. היא אינה נאמרת מתוך כעס ואינה עלבון המופנה כלפי מישהו. היא נהגית בחלוף נוסע ברכבת. עורך ספרי ילדים היה ממליץ ככל הנראה להשמיטה. מבחינה זו יש יתרון לשני הספרים הנדונים במאמר זה: הם לא נערכו כספרי ילדים, ולפיכך חלק מן האילוצים וההגבלות המוטלים על ספרי ילדים ונוער בדרך כלל אינם באים בהם לידי ביטוי (ibid).

שני הספרים אינם מסתמכים על "טווח הביטחון" הסמוי הנהוג בספרי ילדים ונוער, כדבריו של מארק האדון. המצב יכול להסתבך עד בלי די והחומר יכול להיות קודר מאוד אך ספרי ילדים ונוער שזורים סימנים קטנים כי מדובר "רק" בספר ילדים ולכן אין סיבה לדאגה של ממש: שום דבר גרוע יותר מדי לא יקרה שם ובסופו של דבר הכל "יסתדר". הקללות הן אחד מן הסימנים לכך שמסגרת הביטחון הזאת אינה קיימת כאן: הקורא אינו יודע לבטח שמהו רע באמת אינו עתיד לקרות.

הסוף ב'המקרה המוזר של הכלב בשעת לילה' הוא סוף טוב: כריסטופר בון זוכה שוב באמו ומשיג כלב מחמד שאוהב אותו כמו שהוא. פיי, לעומתו, נסחף אל חופו של עולם חדש ושם משקמים אותו והוא שב לאיתנו, ואפשר שינהל חיים מלאים בהמשך. בסופו של המסע שעובר כריסטופר, לאחר שחשף פרטים מכאיבים על החיים בכלל ועל החיים הפרטיים שלו ושל מקורביו בפרט, הוא מסכם בנימה של ניצחון ותקווה, והקורא אינו יכול שלא להסכים עם תקפותה של תחושתו זו: "ואז אני אגמור את הלימודים בהצטיינות ואהיה מדען. ואני יודע שאני אוכל לעשות את זה כי נסעתי ללונדון לבד לגמרי וכי פתרתי את התעלומה 'מי הרג את ולינגטון'! ומצאתי את אמא שלי והייתי אמיץ וכתבתי ספר וזה אומר שאני יכול לעשות הכל" (עמ' 244; הנדלזלץ 16.6.04).

הנחה מוקדמת נוספת המתייחסת לעתים לספרי ילדים ונוער היא כי אל לה לעלילה לסטות יותר מדי מן הסיפור המרכזי. כלומר, ככלל העלילה יכולה לסטות ממנו אך לא במרכיביה המהותיים. ואולם אחת ההנאות הגדולות ביותר בספר 'חיי פיי' נובעות מן המידע המפורט בו לגבי ההישרדות בים, ההרגלים המרתקים של הטיגריסים וההבדלים בין דתות שונות. בעיני יאן מרטל הספר שכתב הוא במובנים מסוימים סיפור דתי וצומת של דיון ברעיונות. בד בבד חלק מן הקוראים הצעירים דיווחו כי למדו מן היצירה פרטים מעניינים על טיגריסים ועל התנהגותם במצבים מסוימים.

בדומה לכך גם ב'המקרה המוזר של הכלב בשעת לילה' מבלה הגיבור פרקים שלמים בדיון בבעיות מתמטיות ובהרהורים על בעיות שאדם יכול להיתקל בהן בהקשרים שונים, כמו גם בדילמות על טיב הקליטה האנושית. אף על פי כן, או דווקא הודות לכך, התלהבותו סוחפת גם את הקורא, מקסימה ומהנה אותו (Wynne-Jones 2004).

לסיכום, כשהיצירה הספרותית טובה כמו בשני המקרים האלה, כשהקול מדויק והסיפור סוחף, הקוראים הצעירים עשויים למצוא את עצמם מרותקים – מן הבחינה הקוגניטיבית, הרגשית והחושית כאחת, גם אם הטקסט אינו מציית להנחות המוקדמות ולאילוצים שנהוג לייחס לטקסטים ספרותיים המיועדים לילדים ולבני נוער. הקורא הלהוט עשוי לחצות גבולות של ז'אנרים, של מוסכמות ושל קבוצות גיל, ואילו סיפור טוב מתבטא לעתים באמביוולנטיות שלו ובמספר התגובות השונות – ולעתים גם הסותרות – שהוא עשוי לעורר. ואכן, חלק מקוראיו של 'המקרה המוזר של הכלב בשעת לילה' בכו וחלקם השתעשעו.

'המקרה המוזר של הכלב בשעת לילה' כספר על החריג

בספרות קיימת מסורת ארוכה של כתיבה על דמויות מוזרות ומתבודדות. דוגמאות אחדות למסורת זו הן 'הזר' לקאמי; 'מטמורפוזה' לקפקא; 'התפסן בשדה השיפון' לסלינג'ר; 'ברדי' לוורטון; 'סוד הגן הנעלם' לברנט (הודג'סון); 'הידי בת ההרים' לספירי; ועוד. סופרים ידועים לא מעטים העמידו באור נלעג נסיבות מגבילות כמו פרנויה, דכאון, ליקויי דיבור, רמת משכל נמוכה וכן הלאה. למשל, חזרה אין-סופית על אותן המלים משמשת לא פעם כתחבולה ספרותית המיועדת לעורר גיחוך אצל הקורא (Greenwell 2004: 272-287; Tucker 2004: 274).

הספר 'המקרה המוזר של הכלב בשעת לילה' מתמקד, על פי המשוער, בתסמונת אספרגר. תסמונת זו מציגה בעיות מיוחדות, בייחוד בכל הנוגע למטאפורות. מכל מקום, בספרו זה מציג מארק האדון אפשרות להסתכל על החריגות מנקודת מבט אחרת לחלוטין. האדון אינו מתאר בספרו את תסמונת האספרגר באשר היא, והוא אף אינו הכותב הראשון והאולטימטיבי בהקשר זה. הלוקים בתסמונת אספרגר נבדלים זה מזה ומייצגים מכלול מורכב ומגוון ביותר. בתרבות מוכרים ספרים נוספים שבהם האוטיזם מרכזי להבנת העלילה, כמו דמותו של בו רדליי כאוטיסט בספרו של הארפר לי 'מות הזמיר' או ספרו של ויליאם פוקנר 'הקול והזעם', שהרבע הראשון שלו מסופר על ידי בנג'י, גבר בן שלושים ושלוש שכל השנים שלו לגביו הן כמו רגע יחיד. בנג'י רואה תבניות חוזרות בכל מקום. זיכרוננו צילומי ואוצר המלים שלו אינו עולה על מאה מלים, ולפיכך הוא נחשב לעתים לאוטיסט (ibid; ibid).

הצלחתו של הספר המקרה המוזר של הכלב בשעת לילה אינה נובעת, אם כך, מראשוניותו או מן העניין שהציבור מגלה דווקא בתסמונת אספרגר. יתרונו ניכר בראש ובראשונה באופן שבו הצליח האדון לרתום את המוגבלות הזאת ליצירת ספרות ייחודית באיכויותיה. ספרים שנכתבו בעבר על תסמונת מוגדרת כמו אספרגר, מטרתם בדרך כלל ליידיע על אודות התסמונת ולחנך ליחס מסוים כלפי הלוקה בה, השונה. לעתים קרובות הדידקטיות בספרים אלה באה על חשבון הסיפור עצמו וגם הרצון לעורר רגשות ואהדה גובר לעתים על ההתמקדות באופן בניית הסיפור (ibid; ibid).

לא כך קורה בספרו של מארק האדון ולא זו מטרתו. גם אם תכונותיו של כריסטופר בון דומות לאלה שמופיעות בספרים האחרים בהקשר לתסמונת זו, הרי שההתייחסות לנער בן החמש-עשרה בעל תסמונת אספרגר אינה פוגמת בטיב הסיפור ובאיכויותיו (ibid; ibid).

תסמונת אספרגר אובחנה באופן רשמי רק בשנת 1994, אף על פי שנקראה על שם הנס אספרגר, רופא אוסטרי, שזיהה את מאפייניה עוד חצי מאה לפני כן. כמו בכל תסמונת יש בה דרגות שונות של חומרה אך הלוקים בה הם בעלי אינטליגנציה תקינה בדרך כלל. ממאפייניה של התסמונת: לקות במיומנויות חברתיות; העדפה של דברים זהים וחופפים; הרגלים כפייתיים; עיסוק ממוקד בנושא מסוים או בעניין מסוים; קשיים בקריאת רמזים ומפתחות לא מילוליים; לעתים קרובות רגישות מיוחדת לצלילים, לטעמים, לריחות ולמראות; העדפה של בדים רכים ומאכלים מסוימים; הפגנת מיומנות או כישרון מיוחדים בתחום מסוים (Greenwell 2004: 273). יש הטוענים כי מיכאלאנג'לו לקה בתסמונת זו.

כמעט כל הלוקים בתסמונת זו הם בנים. הם נתפסים בחברה כמוזרים, יוצאי דופן, גסים בכוונה

תחילה – כשלמעשה אין להם כל כוונה כזאת; הם תמימים, מבינים הכל באופן מילולי, אינם מבינים הבעות פנים ומתקשים להשתמש בשפה בהקשר חברתי; הם מתקשים ליצור יחסי זוגיות ואינם מחפשים עניין או הנאות משותפים עם זולתם (Greenwell 2004: 273-274).

על פי דבריו של הנער דניאל קליינברג, שהתפרסמו בהקשר זה במוסף "ספרים" של עיתון 'הארץ' בתאריך 3.11.04, מי שלוקה בתסמונת זו מבודד חברתית רוב הזמן ונדחה על ידי ה"רגילים". כמו כן הוא מתאפיין בנטייה לאובססיוויות, בבעיות מוטוריות ובהתנהגויות נוספות הנחשבות מוזרות וחריגות. כמי שמוגדר כבעל תסמונת אספרגר בעצמו, מוסיף דניאל ומסביר: "מישהו עשה משהו שלא מוצא חן בעיניכם, בדרך כלל אתם יודעים באופן אינסטינקטיווי מתי אפשר להגיד לו את זה 'בפנים' ומתי לא. מתי הוא יעלב ומתי לא. לי זה לא מובן מאליו. וגם כשמסבירים לי, לא תמיד ברור לי למה מלים מסוימות או טון מסוים הם בסדר ואחרים לא." בהתייחסו לספרו של מארק האדון הוא אומר: "שנינו נערים בודדים בני חמש-עשרה, ולשנינו יש תסמונת אספרגר. גם אני מרגיש מאוים מאי סדר. מתקשה להבין מצבים חברתיים מורכבים ונרתע משינויים. גם אני מנסה ליצור ברגעים של מתח וחרדה טקסים של סדר שיקלו עלי להתמודד." בספרו, מארק האדון הופך את כריסטופר בון בן החמש-עשרה, הלוקה ככל הנראה בתסמונת זו, מקורבן לדמות מורכבת שלא תמיד מתחבבת, ולעתים מפגינה תכונות מאיימות שמעניקות לשביל הכבוש היטב הזה רעננות (Hellman 5.1.2003). בני האדם הם כספר חתום לכריסטופר. הוא פתוח מדי, מוצף על ידי תחושות, חסר פילטרים שמבעדם אדם "רגיל" מסנן את הסביבה. כריסטופר יכול לעשות סדר בכאוס רק על ידי כפיית תבניות שרירותיות: ארבע מכוניות צהובות בטור, לדוגמה, הופכות את היום שלו ליום שחור: יום שבו הוא אינו מדבר עם איש, יושב על ספרי הקריאה שלו, לא אוכל את ארוחת הצהריים שלו ולא לוקח סיכונים (Zaleski 4.7.2003).

על אף שכריסטופר עומד על כך שזה "לא יהיה ספר מצחיק" כי הוא אינו יודע לספר בדיחות – שאותן אינו מבין, כדבריו – הרי שהסיפור שזור הומור, נוגע ללב ואירוני. ייחודו של הספר והעובדה שהוא פוקח עיניים בקול ייחודי ושובה לב נובעים בעיקר מן ההקשרים הרעיוניים והאנושיים שהוא יוצר, ומאיכויותיו הספרותיות: מן האופן שבו הוא מעצב את הדמויות, שזור את רצף האירועים והעלילה, יוצר שפה מתוחכמת ומדויקת ובעיקר – מן האופן שבו הוא יוצר נקודת מבט יוצאת דופן ואמינה. על כל אלה בהצעות הקריאה המפורטות להלן.

הצבת האדם במצבים קיצוניים – האמוציונלי מול הרציונלי

בהבדל מספרים רבים אחרים הספר 'המקרה המוזר של הכלב בשעת לילה' אינו מסתפק בהצגת דמותם של השונה או של האחר במטרה להנציחם ולהכתיב לקוראים אופן התייחסות רצוי אליהם: הוא מציג אדם במצב קיצוני, בתנאים חיים שונים. מוגבלותו של הגיבור הראשי מאפשרת למחבר להציג תמונה חדה של היבט רגשי לא מפותח אצל גיבורו בצד היבט אינטלקטואלי רב עוצמה, ושל האופן שבו מתמודד הגיבור עם מצבים רגשיים קיצוניים. הספר מנסה, אם כך, למצוא תשובה לשאלה כיצד ניתן להתמודד עם בעיות רגשיות בעזרת הרציונל בלבד.

בתולדות התרבות נכתבו מאז ומתמיד ספרים שבהם הוצב האדם במצבים קיצוניים, כמו ספריו עתירי הדמיון של אדגר בוראוס על אודות טרזן; ספריהם של אורי אורלב, פרימו לוי, ויליאם סטיירון ('בחירתה של סופי'), מלכה אדלר ('איצ'ו וברנרד') וכותבים אחרים, שבמרכזם בני אדם בהקשר של הנסיבות ההיסטוריות הייחודיות הנוגעות לשואה ולהשלכותיה; דמויות מוכרות מן הקלאסיקה כדמותה של אנטיגונה; דמותו של גוליבר בארבעת חלקי ספרו של ג'ונתן סוויפט; דמותו של רובינזון קרוזו אצל דניאל דפו; ואחרים.

הטיפול הספרותי של מארק האדון בהיבט זה של החיים מקורי ומעניין. ברגעים הדרמטיים ביותר מבחינה רגשית ביצירתו, כריסטופר בון פונה לעיסוק דקדקני בעניינים לוגיים והוא מנסה לכמת את הרגשות כמו אדם במעבדה – מצב שקשה לפגוש במציאות. כריסטופר מגלה חוסר יכולת מוחלט להתמודד עם רגש וזו בדיוק הגדרתה של הווייתו. בעמוד 102 בספר נאמר כך:

ואבא אמר, "כריסטופר, אתה מבין שאני אוהב אותך?" ואני אמרתי, "כן," כי לאהוב מישהו זה לעזור לו כשהוא מסתבך בצרות, ולדאוג לו, ולומר לו את האמת, ואבא דואג לי כשאני מסתבך בצרות, למשל כשהוא בא לתחנת המשטרה, והוא מטפל בי בזה שהוא מכין לי אוכל, והוא תמיד אומר לי את האמת. וזה אומר שהוא אוהב אותי.

כריסטופר בון נאלץ להתמודד עם כמה חוויות מזעזעות בימי חייו: אמו מתה (היא הלכה לבית החולים ולא חזרה משם) וזמן קצר לאחר מכן הוא מצא את גופת כלבה של השכנה על המדשאה הקדמית שלה. הוא נכלא במשך לילה על ידי שוטר מכיוון שלא יכול היה לשאת את מגע ידו. אביו שחרר אותו בערבות אך אסר עליו להמשיך ולבלוש כדי לפתור את תעלומת הירצחו של הכלב. כריסטופר המרה את פיו וכתב על כך בספרו, ואביו החריס את הספר. במשך הזמן מצא כריסטופר הבלש את ספרו, בלוויית רמזים מסוימים אחרים שחשפו פרטים רבים על "מות" אמו, על חלקו של אביו ב"מוות" זה ועל רצח הכלב. בתגובה הרגיע כריסטופר את עצמו על ידי ביצוע חישובים של שורש, ריבוע, מספרים ראשוניים ובעיות מתמטיות בראשו. מאוחר יותר הוא ברח, העז לצאת למסע רכבת ללונדון ומצא את אמו.

והיא [מורתו, הגברת שבון] אמרה, "כשגילית שלאמא שלך ולמר שירס היה רומן, זה הטריד אותך?" ואני אמרתי, "לא." (עמוד 89)

ואני עניתי, "אבל אני לא עצוב בגלל זה. כי אמא מתה. וכי מר שירס כבר לא בסביבה. אז זה אומר שאני אהיה עצוב בגלל משהו שהוא לא מציאותי ולא קיים. וזה יהיה מטומטם." (עמ' 90)

קריאה פילוסופית: על בעיות קיומיות ועל טיבם של בני אנוש ואנושיות

ספרו של מארק האדון אינו רק סיפור המסופר היטב, אלא סיפור הנוגע ללב השאלה הנצחית: מה פירוש הדבר להיות אנושי? בפרק 163 תוהה כריסטופר בון בהגיונו הנחוש בנוגע למסתרי המוח האנושי, מעלותיו ומגבלותיו ביחס למחשב:

וכשאנחנו מסתכלים על דברים, אנחנו חושבים שאנחנו בסך הכל מסתכלים דרך העיניים שלנו כאילו אנחנו מסתכלים דרך חלונות קטנים ובתוך הראש שלנו יש מישהו, אבל זה לא ככה. אנחנו מסתכלים על מסך שנמצא בתוך הראש שלנו, שהוא כמו מסך מחשב. (עמ' 135-136)

כריסטופר מספר על ניסוי שראה בטלוויזיה, אשר ממנו עלה כך:

כשהמבט קופץ מנקודה אחת לנקודה אחרת אז אתה לא רואה כלום ואתה עיוור. כי אם היית רואה משהו בזמן שהמבט קופץ מנקודה אחת לאחרת, היית מקבל סחרחורת [...] אבל אנחנו לא שמים לב שאנחנו עיוורים בזמן הקפיצות האלה כי המוח דואג למלא את המסך בראש, כדי שזה ייראה כאילו אנחנו מסתכלים דרך שני חלונות קטנים שנמצאים אצלנו בראש. [...] ואנשים שונים מחיות כי על המסכים שלהם יכולה להיות להם תמונה של דברים שהם לא מסתכלים עליהם. [...] בני אדם רואים את המסך שבתוך הראש שלהם וחושבים שיש מישהו בתוך הראש שלהם שיושב ומסתכל על המסך [...] אבל האיש הקטן הזה הוא בסך הכל עוד תמונה על המסך שבראש שלהם. וכשהאיש הקטן מופיע על המסך שבראש שלהם. [...] זה אומר שחלק אחר במוח מסתכל במסך. וכשהאדם חושב על אותו חלק במוח [...] אז הוא שם על המסך את החלק הזה של המוח ואז חלק אחר במוח מסתכל במסך. אבל המוח לא רואה שזה קורה כי הוא כמו המבט שקופץ ממקום למקום, וכשאדם מפסיק לחשוב על משהו אחד ועובר לחשוב על משהו אחר אז הוא עיוור בתוך הראש שלו [...] ואם יש משהו שאנשים לא מצליחים לראות אז הם חושבים שהמשהו הזה מיוחד. כי אנשים תמיד חושבים שיש משהו מיוחד בדברים שאי אפשר לראות [...] ואנשים גם חושבים שהם לא מחשבים כי יש להם רגשות ולמחשבים אין רגשות. אבל רגשות הם בסך הכל תמונות על המסך בראש של מה שהולך לקרות מחר או בשנה הבאה, או מה היה עלול לקרות במקום מה שקרה [...]. (עמ' 136-138)

עולמו של כריסטופר מקוטע והוא מתפקד בתוך המקטעים האלה במודעות מלאה בעודו מנסה להעמיד נוסחאות מתמטיות והגיוניות שייצרו רצף. הוא יוצא למסע ומספר אותו מתוך ידיעה שהוא משולל יכולת ליצור על המסך הפנימי שלו תמונה שאותה לא ראה במציאות – כלומר את הדמיון. כך הוא חווה לראשונה את רצף התמונות ולומד להשלים את הפערים ולהשלים עמם. האם אלה רגשות? (הנדלזלץ 16.6.04).

והרהורים נוספים על טיבם של החיים ושל בני האדם:

מספרים ראשוניים הם מה שנשאר אחרי שמסלקים את כל הדפוסים המוכרים. לדעתי, מספרים ראשוניים הם כמו החיים. הם מאוד הגיוניים אבל אף אחד לא יצליח לחשב אף פעם את החוקיות הבסיסית שלהם, גם אם הוא יבלה את כל החיים שלו בחישובים. (עמ' 21)

אבל אני לא רוצה שהמשמעות של השם שלי תהיה סיפור על טוב לב ועזרה. אני רוצה שהמשמעות של השם שלי תהיה אני. (עמ' 25)

אמרתי שאני לא חכם. שאני פשוט שם לב מה קורה, ושזה לא חוכמה. זה פשוט תשומת לב. להיות חכם זה להסתכל על משהו שקורה ולהשתמש בנתונים כדי להבין משהו חדש. למשל שהיקום מתפשט, או מי ביצע רצח. [...] אבל אמרתי שעדיין אפשר לרצות משהו גם אם הסבירות שהוא יקרה לא גדולה. (עמ' 35)

הספר שזור הרהורים על השונה וה"נורמלי" ועל בעלי צרכים מיוחדים.

כל שאר הילדים בבית הספר שלי הם טפשים. אבל אני לא אמור להגיד שהם טפשים, אפילו שזה מה שהם. אני צריך להגיד שיש להם קשיי למידה או שיש להם צרכים מיוחדים. אבל זה טפשי כי לכולם יש קשיי למידה כי ללמוד צרפתית או להבין את תורת היחסות זה קשה, ולכולם יש גם צרכים מיוחדים, למשל אבא, שצריך לקחת לכל מקום קופסה קטנה של סוכרזית שהוא יוכל לשים בקפה כדי לא להשמין, או גברת פיטרס שמרכיבה מכשיר שמיעה בצבע בז', או שבון שמרכיבה משקפיים עם עדשות כל כך עבות שאם אני מרכיב אותם נהיה לי כאב ראש, ואף אחד מהאנשים האלה לא נחשב למישהו עם "צרכים מיוחדים", גם אם יש לו צרכים מיוחדים. (עמ' 56)

והרהורים על האינטואיציה ועל ההיגיון האנושיים:

וזה מראה שלפעמים אינטואיציה יכולה להטעות. ואינטואיציה היא הכלי שאנשים משתמשים בו בחיים כדי לקבל החלטות. אבל היגיון הוא מה שיכול לעזור להם להגיע לתשובה הנכונה. זה גם מראה שמר ג'יבונס [הפסיכולוג] טעה ולפעמים מספרים הם משהו מסובך מאוד ובכלל לא ברור. (עמ' 79)

בספרו של מארק האדון שזורים גם הרהורים על מהותו של המוות, על גן העדן ועל העולם הבא:

ולפעמים, כשמישהו מת, כמו שאמא מתה, אנשים אומרים "אם אמא שלך הייתה פה עכשיו מה

היית רוצה להגיד לה?" או "מה אמא שלך הייתה חושבת על זה?" שזה מטומטם כי אמא מתה ואי אפשר להגיד כלום למישהו שמת ואנשים מתים לא יכולים לחשוב. (עמ' 44-45)

והרהורים על טיב הזיכרון האנושי:

וגם לסבתא יש תמונות בראש, אבל התמונות שלה מבולבלות לגמרי, כאילו מישהו סיבך לה לגמרי את הסרט והיא לא יכולה להגיד מה הסדר שבו הדברים קרו, אז היא חושבת שאנשים שכבר מתו עדיין בחיים והיא לא יודעת אם משהו קרה במציאות או שהוא קרה בטלוויזיה. (עמ' 93)

בספר נמצא גם הרהורים על אמת ועל שקר, כמו גם על שקרים לבנים (לדוגמה, עמ' 61); על טיב הקיום האנושי, על הבדידות, על האדם והטכנולוגיה המודרנית (לדוגמה, עמ' 65).

איכותו הספרותית של 'המקרה המוזר של הכלב בשעת לילה'

אין ספק שהצלחתו של הספר גרמה לכך שקוראים רבים יודעים עכשיו יותר על תסמונת אספרגר; ואולם מארק האדון לא שם לו למטרה מרכזית לתקן את האופן שבו אנו רואים את התסמונת ומתייחסים אל הלוקים בה, והספר מעניק אפוא לקוראיו חוויה מורכבת בהרבה מאשר עמידה על תסכולו של מי שחי עם ילד הלוקה בתסמונת זו (Greenwell 2004: 283).

איכותו הספרותית של הטקסט מעניקה לקורא חוויה אסתטית יוצאת דופן: קוגניטיבית, רגשית וחושית כאחת. אפשר לבחון את איכותו זו מכמה היבטים: ראשית, הספר מחולק לפרקים קצרים יחסית, וקולחים; הנסיגות ברצף סיפורו של כריסטופר טעונות משמעות ומהנות בפני עצמן; הצהרותיו של המספר, הלוא הוא הנער עצמו, נטולות הבעה כביכול, אך מעוררות צחוק אצל הקורא בגלל ההיגיון שעליו הן מתבססות; מורכבותם של הסימנים המתוארים ברכבת התחתית מעניקים לטקסט גוון סאטירי; העובדה שכריסטופר מאמין כי בעיות מתמטיות קלות לפתרון, ואילו מרבית הקוראים מתקשים להתמודד אתן, יוצרות מעין חילוף תפקידים שיוצר אצלנו, הקוראים, בעיה רגשית (ibid: 281).

אוצר המלים של כריסטופר מוגבל, והוא פותח משפטים רבים במלים: אני, ואני, ובכך אני, אמרתני. עניין זה תורם לתנועה המהירה של העלילה (ibid).

היצירה מתרחשת בראש ובראשונה בסווינדון, וילטשייר. מובן שהמרחב הזה אינו דומה לים הפתוח בספרו של יאן מרטל 'חיי פי'. ואולם, כפי שכריסטופר בון מזכיר לקורא, שרלוק הולמס וד"ר ווטסון עצרו בתחנת סווינדון במהלך נסיונם לפתור את תעלומת עמק בוסקומב. בדומה לכך נקרא 'המקרה המוזר של הכלב בשעת לילה' כמותחן בלשי, עם אלמנטים מסיפורי אימה, אך הוא שזור בהומור ובמסתורין ברבדים רבים. אלה נוצרים, למשל, כאשר כריסטופר מוצא את הכלב המת בצאתו בלילה, כהרגלו. הוא אומר:

החלטתי שכנראה הקלשון הרג את הכלב כי לא ראיתי על הכלב שום פצע אחר ואני לא חושב

שמישהו יתקע קלשון בכלב אחרי שהוא כבר מת מסיבה אחרת, למשל סרטן, או אולי תאונת דרכים. אבל לא יכולתי להיות בטוח. (עמ' 9)

כריסטופר אינו מנסה לשעשע. הניתוק שלו הוא ביטוי לתסמונת אספרגר כסוג של אוטיזם. הוא פיקח מאוד כשמדובר בלוגיקה ובמסקנות, ואינו פיקח כלל כשמדובר בהבנה של בני אדם. לכן הוא מצויד היטב כדי לפתור את המסתורין של הפודל המת, אך לרוע המזל חסר לו החוש להבין לאן הבילוש מוביל אותו. ההומור מתעורר מן האינטראקציה של כריסטופר עם חשודים וזרים ומחוסר הקשר הסוריאליסטי – לגבי רבים מאתנו – בין ניסיונו לבין תגובותיו. כשנוסעים אחרים מתנגשים בו הוא נובח כמו כלב כדי להרתיע אותם. כשאשה בתחנה מציעה לעזור לו הוא אומר שיקצוץ את אצבעותיה עם הסכין השוויצרי שלו אם לא תתרחק ממנו. "בסדר, בחור, היא עונה, 'אני מבינה שאתה דוחה את הצעתי'" (Bethune 8.11.2003). העצב אף הוא הישג בולט של האדון בספרו זה. אנשים "רגילים" עלולים להיות חידות בלתי נסבלות לגבי כריסטופר, אבל גם הוא עצמו מהווה חידה קשה לגבי הקוראים. רבים מהם ירגישו שהם חייבים לייחס לו מודעות שאין לו למעשה, כמו חוש הומור יבש. לדוגמה, כריס מסיים השוואה לא חיובית של בן כיתתו סטיב לכלב, כשהוא מציין שמורתו ביקשה ממנו לא לומר זאת לאמו של סטיב. או, לדוגמה, הקוראים יבקשו לייחס לכריס הבזק של אמפתיה שיאפשר לו להתחבר שוב להוריו, שני אנשים ישרים שנישואיהם וחייהם נעשו בלתי נסבלים אחרי חמש-עשרה שנה של טיפול בבנם. ואולם, כריס אינו מתאר לעצמו חיים של אנשים אחרים. הוא מסוגל לפתור בעיות, אך לא לשקם יחסים (ibid).

במעמד מפתח מסוים ביצירה אביו של כריס מנסה להסביר את כעסו שלו ואומר: "אבל, מה אני אגיד לך, כשנהיה לי אדום בעיניים... אלוהים, אתה יודע איך זה. כלומר, אתה ואני – אנחנו לא כל כך שונים." (עמ' 141). אד בון צודק, אבל גם טועה מאוד, כי הדמיון "מבוזבז" בהקשר לכריס. עם זאת, בידיו המיומנות של האדון, כריס אינו מעוצב כרובוט וזה מה שהופך את 'המקרה המוזר של הכלב בשעת לילה' לסיפור החודר ללב לבה של השאלה הנצחית: מה משמעות הדבר להיות אנושי? (ibid).

נוסף לעלילה שמארק האדון משרטט ביד מיומנת הוא מיטיב אם כך, לעצב דמויות אמינות ומורכבות. כריסטופר בון בן החמש-עשרה הוא דמות יוצאת דופן באופן בולט, ממש כמו דמותו של פיי בן השש-עשרה המעוצבת בידי יאן מרטל בספרו 'חי פיי'. העובדה שדמויות אלה מושכות גם קוראים צעירים אינה נובעת מחוסן ומציבותן, כפי שנהוג לייחס לדמויות המרכזיות בספרות ילדים ונוער. האדון מצליח לעצב דמויות רעננות, ייחודיות ואמינות מאוד.

הטון ביצירה עוקצני, משעשע ולעתים עצוב ומריר. כריסטופר בון מוצף כמעט על ידי הכאוס סביבו ומתמודד עמו בעזרת ההיגיון, חידות מתמטיות והסקת המסקנות הלוגית, ממש כמו הבלש האהוב עליו שרלוק הולמס. מדובר במשימה קשה לכל אדם, ובייחוד לכריסטופר בן החמש-עשרה, הסובל מהתנהגות כפייתית, חוסר יכולת לקרוא רגשות של אחרים וחוסר סובלנות לרעשים, למגע אנושי ולאירועים בלתי-צפויים. הוא לומד להתמודד היטב בעזרתה של מורה מבריקה שמעודדת אותו לכתוב ספר. הספר שאנו קוראים הוא הספר שלו – תעלומת רצח שהיא הרבה יותר מזה. קולו של כריסטופר צלול והגיוני, תיאורו קמצני וממוקדים. אף מלה אינה מבוזבזת על ידי צעיר זה, שמתייחס למטאפורות כאל שקרים ופותר

בעיות מתמטיות כדי למצוא מרגוע לנפשו. מה שעולה כאן אינו רק פתרון לתעלומה אלא תובנה כלפי עולמו. הוא לא מסוגל לחוש רגשות בעצמו אבל סיפורו מעורר רגשות בקוראים; למשל כאב לב ותסכול כלפי הוריו, שכוונותיהם טובות אבל הם חסרי מפתח להבנת עולמו של הגיבור הישר, המשעשע והאהוב (Gropman & Woodcock, 2003).

כריסטופר בון הוא צעיר שנאלץ לחיות עם מבוגרים שאינם מתפקדים כראוי ולהתמודד עם בעיות מוסר. בהקשר זה עולה לא פעם השאלה אם אכן מדובר בספרות ילדים ונוער. השפה וגיל הגיבור הופכים את היצירה נגישה לבני נוער מעל גיל שלוש-עשרה. נוסף על כך ילדים ובני נוער נוטים לצחוק על עצמם ואילו מבוגרים אוהבים לצחוק על בני עשרה יותר מאשר על עצמם. כל אלה, והיבטים נוספים, הופכים את היצירה מרתקת בעיני ילדים, בני נוער ומבוגרים כאחד.

שילוב חד פעמי ומתוחכם של ז'אנרים

כמו רבות מן היצירות הספרותיות הבולטות באיכותן, גם 'המקרה המוזר של הכלב בשעת לילה' היא יצירה שלא ניתן להגדירה על סמך מאפייניו של ז'אנר אחד בלבד. מדובר ביצירה שמשולבים בה באופן מקורי וחד פעמי מאפיינים המיוחסים לז'אנרים שונים.

העולם לגבי כריסטופר בון הוא תעלומה רבת מסתורין. בעיני כריסטופר בן החמש-עשרה כל העולם כולו הוא מסתורין: הוא אינו יכול להבין בדיחות רגילות; הוא אינו יכול לקרוא הבעות פנים של אחרים; כשאנשים נוגעים בו הוא נתקף חרדה וצורה; כשהוא מועד על גווייתו של כלב השכנה מדובר בתעלומה נוספת הדורשת פיתרון. בחור צעיר זה אומר לנו: "במותחנים על תעלומות רצח מישוהו צריך לגלות מי הוא הרוצח ואחר כך לתפוס אותו. זה כמו חידה." (עמ' 13). חקר הפשע שהוא מתאר מוביל את הנער ליטול חלק בעולם סביבו, עולם שמפני הכאוס שבו הוא חשש כל ימי חייו. בכל הנוגע למאפייניו של ספר מסתורין ותעלומה, הרי שמדובר כאן אם כך בתעלומת רצח, בתעלומת משפחתו של כריס ובתעלומת האוטיסט לגבי הקוראים.

כריסטופר אוהב לקרוא ספרי מתח כי יש בהם תעלומה שאפשר לפתור, ולכן גם הוא עצמו כותב ספר כזה. גם במציאות הוא נתקל, כאמור, בתעלומה: לילה אחד, בדשא של שכנתו גברת שירס, הוא נתקל בגופת הכלב שלה, ולינגטון. מישוהו תקע קלשון בגופו. הוא שואל את עצמו "מי הרג אותו, ולמה?". כך יוצא כריסטופר למסע בילוש בסביבה, ומאחר שבבית ספרו לימדו אותו "לא לדבר עם זרים", הוא מוצא דרכים הגיוניות להמשיך בחקירתו. כשאביו מנסה לבלום את החקירה בעודה באָבה, כריסטופר מוצא דרך להמשיך בה בכל זאת. מסע הבילוש מוביל אותו לגילויים על חייו ומשפחתו, מעמת אותו עם שוטרים ושולח אותו למסע מפחיד ברכבת ללונדון. בקיצור, הוא עושה כל מה שבלשים עושים בספרי מתח (הנדלזלץ 16.6.04).

כריסטופר הוא מעריץ של שרלוק הולמס, שמסירותו להיגיון היא סלע יציב לאדם שאינו יכול להבין רגשות. כריסטופר משתמש בסיפורי הולמס כסוג של מדריך-למשתמש לחיים. כשכריסטופר חושף בהדרגה את הסיפור מאחורי רצח ולינגטון – שמערב את משפחתו ואותו יותר משהוא חושד בתחילה – אנחנו

לומדים בהדרגה מה פירוש להיות ילד עם זיכרון צילומי, שיודע כל מספר ראשוני עד 7,507, אבל אינו יכול להבין מהי שאלה היפותטית (Grossman 8.11.2003). שרלוק הולמס מגלה פרטים שאנחנו מחמיצים, בדומה לכריסטופר הלוקה בתסמונת אספרגר. בעמודים 84 ו-85 בספר מפורטים ההבדלים שהוא מוצא בין ארתור קונן דויל לבינו, בעיקר בכל הנוגע לתיאור מראה חיצוני בעזרת הבעות פנים.

כריסטופר מציג גם את הספרות שהתפתחה סביב סיפורי הולמס. הוא יודע ומספר לקוראים שהולמס מעולם לא אמר בסיפורים "אלמנטרי, ווטסון יקירי", וכיוצא באלה. הוא יודע גם שאת סיפורי הולמס כתב ארתור קונן דויל, אשר בסוף ימיו האמין בפיות וברוחות. ואולם כריסטופר הוא רצינליסט קיצוני, כמו הולמס, שתואר - לפחות בסיפורים הראשונים - כמכונה חושבת, חסרת רגשות או רגישות. כך הוא הולך בעקבות העקבות שהוא מוצא, מנסח מסקנות הגיוניות ומסיק כי אחרי ששלל את כל ההסברים המסתברים מה שנתר, בלתי סביר ככל שיהיה, חייב להיות האמת (הנדלזלץ 16.6.04).

כריסטופר מקשר ללא הרף בין הכלב המת לכלב המפורסם ביותר בסיפורי הולמס, אם לא בספרות כולה: כלבם של בני בסקרוויל ("אלה היו עקבותיו של כלב ענק"). אבל ולינגטון המת היה פודל, והכתרת מרמזת לסיפור אחר של דויל, שהולמס הוא גיבורו. זהו הסיפור *Silver Blaze*, שבו נגבב סוס מירוץ בשם זה והולמס מתבקש למצוא את עקבותיו. מפקח המשטרה המקומי שואל אותו "אם יש דבר מה שאליו הוא רוצה לייחד את תשומת לבו". "למקרה המוזר של הכלב בשעת לילה" משיב הולמס. "אבל הכלב לא עשה דבר בשעת לילה", תמה המפקח. "זה היה המקרה המוזר" משיב הולמס. הוא מסיק מכך שהכלב לא נבח בלילה משום שהכיר את מי שהוציא את הסוס מהאורווה, ולכן הוא לא עורר את חשדו ונביחותיו (שם).

כותרת ספרו של האדון היא ההתייחסות היחידה, וגם היא במרומז, לסיפורו זה של דויל, אבל יש בה משום רמז ברור לפתרון התעלומה שכריסטופר יוצא לפתור, ועוד הרבה יותר מזה: תודעתו של כריסטופר קולטת את פרטי המציאות ומפרשת אותם. בעיני אנשים המוגדרים "נורמלים", כל התנהגותו של כריסטופר היא מקרה מוזר אחד גדול. הספר שהוא כותב, במאמץ רב ובמיומנות כה רבה, הוא העמדת המקרה המוזר, שהוא המציאות מנקודת מבטו הייחודית, בהקשר המאפשר להתחיל להבין את מצוקותיו (שם).

הסיפור משעשע, עצוב ומשכנע. אבל האם הוא אכן סיפור תעלומה? ואולי מדובר במטא-תעלומה או במשהו חדש לגמרי? - גם זו תעלומה, ומן הראוי לחקור אותה. מצד אחד אכן מדובר בסיפור בלשי, מתח, תעלומה ומסתורין. מצד אחר קרבן הרצח הוא כלב מסוג פודל והגיבור המספר הוא נער בן חמש-עשרה, הלוקה בתסמונת אספרגר. כריסטופר הוא גאון במתמטיקה ובמדעים. יש לו זיכרון פנטסטי וכוחות צילומיים כמעט של הסתכלות. לדוגמה, "למר ג'יבונס יש ריח של סבון והוא נועל נעליים חומות שבכל אחת מהן יש בערך 60 חורים עגולים קטנטנים." (עמ' 13). ואולם, מוחו גם עקשן ולא גמיש באופן מכאיב. צורות ביטוי מוכרות משתקות אותו. שיחה רגילה וביטויים של רגש גורמים לו אי נוחות. הוא אפילו לא אוהב להסתכל בפניהם של אנשים אחרים מאחר שהבעותיהם מבלבלות מאוד. הוא פשוט מתרחק מכל שיחה שאינו נהנה ממנה. רעשים וצפיפות גורמים לו לעתים קרובות לסגת לפינה ולצרוח במלוא ריאותיו (Economist 24.5.2003).

בר־זמן מדובר במטא־בלש. לדוגמה:

אז שאלתי שוב את אותה השאלה, כי במותחנים על תעלומת רצח כשמישהו לא רוצה לענות לשאלה זה בגלל שהוא מנסה לשמור סוד או מנסה למנוע ממישהו להסתבך בצרות. וזה אומר שהתשובות לשאלות האלה הן התשובות הכי חשובות, ובגלל זה הבלש צריך להפעיל לחץ על מי שאמור לענות לשאלה. (עמ' 73)

ואולם, השאלה היא למה אבא שלו לא כל כך אוהב את מר שירס, ומעורבת בה הגברת אלכסנדר. תובנות דומות מוצגות בעמודים 86, 87.

ביצירה זו יש גם שילוב מיוחד של מאפייני סיפור האימה עם אלה של סיפור מתח ובלשים. מצד אחד כריסטופר יוזם, מתכנן, מציב יעדים וגם אם אינו יודע את הדרך, הרי שכסופר הוא יודע את היעד. ואולם, מן הצד האחר – בגלל התסמונת שהוא לוקה בה – הוא אינו יודע לפענח את הכאוס של עולם המבוגרים ונקלע לסיטואציות שאין לו שליטה עליהן ואין לו כלים להתמודד עם האימה שהן מעוררות בו. גבורתו מתבטאת באופן ההתמודדות שלו במצבים מטילי אימה אלה.

גם הקורא נקלע לסיטואציות שהוא אינו יכול לצפות, במיוחד משום שהוא אינו יכול לצפות את התנהגות הגיבור, על אף שהוא חש הזדהות אתו. יש כאן כביכול הסכם בין הטקסט לקורא, אך לאמיתו של דבר לא ייתכן הסכם כזה. ההסכם־כביכול נוצר באמצעות המורה ועצותיה, בשעה שהיא מנסה להכניס סדר באירועים ובדמויות. אמנם אין כאן מוטיב על טבעי, אך שולבו ביצירה גורמים יוצאי דופן באישיותו של הגיבור המספר, ולכן הרקע, שבסיפורי אימה יכול להיות אי רדוף רוחות או טירה אפלה, גם כאן אינו מובן ואינו ברור: הוא אינו מוכר לנו על פי דפוסי המציאות המוכרים לנו. הרקע ריאליסטי כביכול אך נוצרת הזרה בכל הנוגע לנקודת המבט וזו יוצרת תפאורה מזווית ראייה שאינה מוכרת לנו. וכך אומר כריסטופר בון בעמוד 12: "אני לא אוהב שאנשים צועקים עלי. כי אז אני מפחד שהם הולכים להרביץ לי או לגעת בי ואני לא יודע מה הולך לקרות." בעמוד 19 הוא מדבר על קץ העולם שהוא בגדר אימה, אך משתמש במונחים מדעיים יבשים לצורך זה.

כך אנו קוראים ספר בלשים שאת התעלומות שהוא מכיל ניתן כביכול לפתור בעזרת הרציונל, אך חוסר יכולתו של המספר לפענח סימנים מסבך את תהליך הפתרון והופך אותו מורכב יותר. הגורם המטיל אימה ביצירה זו הם, אם כך, דווקא בני האדם ה"נורמלים", הפועלים בעולם הריאליסטי. כך, בעמוד 72 בספר, נאמר: "ואז שאלתי, 'מר שירס הרג את אמא?' וגברת אלכסנדר שאלה, 'הרג אותה?' ואני אמרתי, 'כן, הוא הרג את אמא'".

לכל אורך היצירה נוצרת סקרנות לגבי פערים בעבר. לדוגמה: היחסים בין אמו של כריסטופר בון לבין מר שירס או העובדה שאמו לא מתה. כריסטופר עצמו אינו מודע לפערים אלה והם מתגלים רק בזמן מילויים. כך לדוגמה, בעמ' 74-75, מתגלים פערי הפתעה זמניים. בשעה שגברת אלכסנדר אומרת לכריסטופר: "אמא שלך, לפני שהיא מתה, היתה חברה טובה מאוד של מר שירס." כריסטופר משיב לה: "אני יודע". היא אומרת: "לא, כריסטופר. אני לא בטוחה שאתה יודע. הכוונה שלי שהם היו חברים מאוד

טובים. חברים מאוד מאוד טובים." ולאחר הרהור קצר כריסטופר עונה לה: "את מתכוונת שהם עשו סקס?" ומוסיף: "בגלל זה מר שירס עזב את גברת שירס? כי הוא עשה סקס עם אישה אחרת בזמן שהוא היה נשוי לגברת שירס?" וגברת אלכסנדר מאשרת את שתי השערותיו אלה. פערים אלו מתגלים לקורא סימולטנית עם סגירתם, ככל פער הפתעה (הנבדל מפער סקרנות).

בצד מאפייניהם של סיפורי מתח ובלשים, תעלומה, מסתורין ואימה, אפשר למצוא ביצירה גם מאפיינים של סיפור אהבה. הדמות הראשית המרוכזת בעצמה זוכה באהבה רבה מצד האב וגם מצד האם – גם אם ממרחק. הם מתקשים לשאת את ההתמודדות אתו, אבל מוכנים להקריב קורבנות משמעותיים כדי להיות אתו ולצדו (Tucker 2004: 287).

מדובר גם בסיפור גבורה: עצם ההתמודדות של כריסטופר בון עם התעלומות ועם הבעיות שהוא ניצב בפניהן היא רכיב אופייני לסיפור גבורה (ibid: 286). ומדובר גם בסאטירה – סאטירה על פסיכולוגים, על מערכת החינוך, על החברה כולה. לגבי פסיכולוגים אומר כריסטופר כך:

מר ג'יבונס, הפסיכולוג של בית הספר, שאל אותי פעם מה המשמעות של [...]. הוא אמר שברור לגמרי שאני אדם מאוד הגיוני, לכן הוא מופתע שאני חושב ככה כי זה לא ממש הגיוני. (עמ' 34)

ולגבי מערכת החינוך:

גברת גסקוין אמרה שהיא לא רוצה לתת לי יחס שונה מלכל שאר התלמידים בבית הספר כי אז כולם ירצו לקבל יחס מיוחד וזה יהווה תקדים. ושאני תמיד אוכל לגשת למבחן מאוחר יותר, בגיל 18. כשהיא אמרה את זה אני ישבתי עם אבא במשרד של גברת גסקוין. ואבא אמר, "גם ככה כריסטופר אכל מספיק חרא, גם בלי שאת תחרבני עליו מהקומה החמישית. אלוהים אדירים, זה הדבר היחיד שהוא באמת טוב בו." (עמ' 57)

מאפיינים קומיים-סאטיריים אפשר למצוא ביצירה זו גם בכל הנוגע להתערערות חיי הנישואים, להתבגרות, להזדקנות, לארוחות, לתכניות טלוויזיה, לרכבות עם חדרי שירותים מלוכלכים ואל החיים בפרברים: אפילו תושבי סווינדון חושבים שאין לה כל מאפיינים מעניינים (Greenwell 2004: 282).

ובעצם, מדובר גם בסיפור על חיי משפחה: משפחה המתמודדת עם ילד הלוקה בתסמונת אספרגר, בני זוג המתמודדים עם רומן מחוץ למסגרת הנישואים ועם קשיים בזוגיות שלהם, וגם המשפחה כפי שרואה אותה כריסטופר בעיני רוחו. לדוגמה:

ואז, אחרי שיהיה לי תואר במתמטיקה, או במתמטיקה ופיזיקה, אני אוכל להשיג עבודה ולהרוויח המון כסף ואני אוכל לשלם לעוזרת בית שתדאג לי ותבשל לי ותכבס לי את הבגדים או שאני אמצא אשה שתתחנן אתי ותהיה אשתי והיא תוכל לחיות אתי ולדאוג לי כדי שלא אהיה לבד. (עמ' 58)

ומיד בהמשך, אך בפרק חדש:

פעם חשבתי שיכול להיות שאבא ואמא יתגרשו. חשבתי ככה כי הם כל הזמן רבו ולפעמים הם שנאו אחד את השני. זה קרה בגלל המתח שכרוך בטיפול במישהו כמוני, שיש לו בעיות התנהגותיות. (עמ' 59)

האודיסיאה של כריסטופר בון – 'המקרה המוזר של הכלב בשעת לילה' כסיפור מסע

ספרו של מארק האדון מצטרף למסורת ארוכה של ספרי מסע – בחלקם קלאסיים, בחלקם לאומיים, ובחלקם מסעות עכשוויים – שיש בהם רובד אישי בכל הנוגע לדמות, ורובד אוניברסלי בכל הנוגע לערכים.

המסעות שאליהם נשלחים ילדים ובני נוער בשדות הספרות מערערים בדרך כלל את מוסד המשפחה, אך הערעור לא נועד לצורך ביטולו של מוסד זה אלא לצורך הדגשת חשיבותו. בתום המסע הופך מוסד המשפחה לעתים קרובות למסגרת מורכבת יותר, המסוגלת להכיל שונות ומגוון. המסע עצמו מתנהל בדרך כלל במקביל לתהליך של גיבוש זהות עצמית, כלומר תהליך של התבגרות.

אין ספק כי מסעו של כריסטופר בון הוא מסע אישי ומשפחתי, וכי הוא יכול להתרחש בכל זמן ובכל מקום, בשל היותו אוניברסלי מבחינת ערכיו. בד־בבד ניכרים בו סממנים המאפיינים את עידן הטכנולוגיה המודרנית וגם כאלה המאפיינים את התרבות הבריטית הספציפית.

בדומה לספרו של ג'ונתן סוויפט, כך גם כאן מתואר גיבור הרואה את העולם מזווית ראייה של מי שאין דומה לו מסביבו, ובכך נוצרת הזרה של העולם האנושי המוכר לנו.

במסעות "לאומיים" מופיעים בדרך כלל סוס או בעלי חיים אחרים המייצגים את הקשר לטריטוריה ולאדמה. כך למשל בספרי ג'ימס פנימור קופר, המתארים את מסעות הבריטים, הצרפתים והאינדיאנים באמריקה, אצל קרל מאי בספרים 'וינטו' ו'יד הנפץ' בהקשרים דומים, ובספרות העברית – אצל אליעזר שמאלי בספריו 'הנער אמיץ הלב' או 'אדם ובהמה' ובספרו של צבי לבנה (ליברמן) 'עודד הנווד'. במסעות קלאסיים מופיע לעתים קרובות גורם על־טבעי; כך ב'פיטר פאן', 'אליס בארץ הפלאות', 'הקוסם מארץ עוץ', 'הסיפור שאינו נגמר' ועוד. ואילו במסעות אישיים בספרות של ימינו מופיעים בדרך כלל בעלי חיים ביתיים, כגון כלב או חתול. בצדס מתפקד ביצירה לעתים קרובות גם מחשב. בספרו של מארק האדון מופיעים כלבים כחיות מחמד – וגם חולדה, אף היא כחיות מחמד.

והערה דידקטית אחת בהקשר זה: ההתייחסות לספרו של מארק האדון כאל ספר מסע עשויה לאפשר כר נרחב להשוואות עם ספרי מסע, חניכה והתבגרות מתקופות, גישות וזרמים שונים, כמו 'רובינון קרוזו'; 'מסעי גוליבר'; 'סוד הגן הנעלם' ו'הידי בת ההרים' – מן הזרם הרומנטי; רומנים גותיים ולעומתם – ספרות מסע ריאליסטית על השונה, יוצא הדופן, הלא מובן והמסתורי שבה, כמו 'חיי פיי' של יאן מרטל שכבר הוזכר כאן, 'שני ירחים' של שרון קריץ, 'בית שישים האבות' של מיינדרט דה יונג, או 'הממלכה של קנסקי' של מייקל מורפורגו. שלא כמו ברומנים הגותיים, למשל, שבהם מתוארת לעתים אחוזה אפלה, קודרת ומסתורית שרק אור השמש עשוי להאיר אותה, הרי שבספרו של מארק האדון הזרקור מאיר מנקודת מבט

פנימית, מנקודת מבטו של הלא מובן. לפיכך לא ימצא כאן "פתרון" חיצוני, כמו השפעתו המוחלטת של הטבע על הנפש ועל הגוף מכוח יכולת הריפוי שלו. הפתרון טמון כאן בעצם ראייתנו את השונה מנקודת מבטו שלו, בעצם יכולתנו להכיל אותו כמות שהוא.

נקודת מבטו של "האחר"

ייחודו של הספר 'המקרה המוזר של הכלב בשעת לילה' ניכר בראש ובראשונה בנקודת המבט שלו. בספרים אחרים העוסקים בגיבורים בעלי תסמונת אספרגר או תסמונת אחרת, נקודת המבט היא בדרך כלל של מישהו שמלווה אותו מקרוב: אם, אחות וכיוצא באלה. ואולם, מארק האדון בחר בנקודת מבטו של הנער עצמו – ולכן הספר לא נועד להסביר אותו "מבחוץ" אלא להציגו באופן שונה, כדי לנפץ את הדעות הקדומות הכרוכות בתסמונת זו בפרט ובחריגות בכלל (Greenwell 2004: 272).

בדומה לגוליבר גם כריסטופר בון הוא זר בארץ שבה כולם שונים ממנו, גם התלמידים בבית הספר המיוחד שהוא לומד בו. בתור זר הוא מתמודד שוב ושוב עם בעיות שניתן לפתור אותן אך ורק הודות לאומץ לבו ולתושייתו. התמודדות כזאת עם סביבה של בני אדם שבה כולם שונים ממנו בתכלית ועם נסיבות כאלה היא החומר הבונה גבורה. מדובר בגיבור לא מודע, שבאופן לא־מודע מוסר מידע רב לקורא, מבלי לצפות לתמורה או להערכה ומבלי לחוש אשמה או נאמנות (Tucker 2004: 286).

כאמור, כריסטופר הוא בעל זיכרון מדהים, המכיר את כל המדינות בעולם, את ערי הבירה שלהן ואת כל המספרים הראשוניים עד 7,507. לפיכך ממוספרים פרקי ספרו במספרים ראשוניים עוקבים. הפרק האחרון מספרו 233. הוא גם בעל כישורים מתמטיים יוצאי דופן, ולכן הוא מרגיע את עצמו בעתות מצוקה על ידי העלאת 2 בחזקה, ופעם אף הגיע ל־2 בחזקת 45 (הנדלולץ 16.6.04). הוא גם מעיד על עצמו:

הזיכרון שלי הוא כמו סרט. בגלל זה אני זוכר דברים מצוין, כמו השיחות שכתבתי כאן בספר, ומה אנשים לובשים, ואיזה ריח יש להם, כי בזיכרון שלי יש פס־ריח שהוא כמו פסקול. (עמ' 91)

נקודת מבטו היא גם זו של מי שמביט על החיים מן הצד ורוצה להיות לבד: "ואני הולך ברחוב ומעמיד פנים שאני הבנאדם היחיד בכל העולם" (עמ' 10). בשל כך הוא שואף להיות לאסטרונוט או צוללן. בעיניו של כריסטופר בון פרטים מסוימים הם בעלי ערך שווה, אף על פי שבעיני הקורא יש הבדל מהותי ביניהם. שוויון הערך בעיני הגיבור המספר גורם לקורא להתבונן מחדש בדברים שנראים לו מובנים מאליהם בדרך כלל. לדוגמה:

וחוץ מזה אנשים עוברים על החוק כל הזמן. אבא, למשל, נוסע הרבה פעמים במהירות של יותר מ־50 קמ"ש באזורים שמותר רק [...] ובתנ"ך כתוב "לא תרצח" אבל היו מסעי צלב ושתי מלחמות עולם ומלחמת המפרץ ובכל אלה היו נוצרים שהרגו אנשים. (עמ' 40)

בעלי חיים כמוטיבים מרכזיים בספר

בהבדל מן הספר 'חיי פיי' של יאן מרטל, שבו ממלאות תפקיד משמעותי חיות בר כמו טיגריסים וזברות, ולעומת ספרות "לאומית" שבה ממלאים תפקיד משמעותי בדרך כלל בעלי חיים כסוס וחמור, הרי שבספר זה מתייצבות במרכז חיות מחמד. בתחילת הסיפור מופיע כלב פודל, כלבה של השכנה שמת מיד בתחילת הספר אך מניע את גלגלי העלילה לכל אורכו. לאחר מכן טובי החולדה מלווה את כריסטופר בון עצמו ומתגוררת בתוך ביתו, בכלוב. כריס שולט ביציאתה של החולדה ובסגירתה המחודשת בכלוב. לבסוף הוא מקבל כלב משלו, כלב שכבר אינו סגור בתוך כלוב ומלווה אותו כידיד. החולדה מזכירה במידה מסוימת את העכבר בספרו של אורי אורלב האי ברחוב הציפורים, בהיותה בעל חיים שאינו מלווה בדרך כלל את האדם ואינו נחשב לחיית מחמד; בנסיבות שבהן הגיבור מבקש להסתתר מעין העולם ולהתרחק מן החברה האנושית הסובבת אותו יש משמעות לבחירתם של בעלי חיים המבקשים בדרך כלל להתרחק מן האדם, ואשר האדם מבקש להתרחק מהם.

על טובי החולדה אומר כריסטופר בון:

רוב האנשים לא אוהבים חולדות כי הם חושבים שהן מפיצות מחלות כמו דבר. אבל זה רק כי הן חיות בביוב ומתחבאות בספינות שמגיעות מארצות רחוקות שיש בהן כל מיני מחלות משונות. אבל חולדות מאוד נקיות. טובי תמיד מנקה את עצמו. ולא צריך להוציא אותו לסיבוב בחוץ. אני פשוט נותן לו להסתובב קצת בחדר כדי שיעשה קצת כושר. ולפעמים הוא יושב לי על הכתף או מתחבא לי בשרוול כאילו הוא בתוך מחילה. אבל בטבע חולדות לא גרות במחילות. (עמ' 52)

בספרים בכלל ובספרי ילדים ונוער בפרט, ובייחוד בספרי מתח ובלשים, קיים מעין "מבחן הכלב" (שביט 1996). דמויות שאוהבות כלבים ואשר כלבים אוהבים אותן תתגלנה במוקדם או במאוחר כדמויות "חיוביות", גם אם בשלבים ראשונים הן חשודות כ"שליליות", ולהפך. כמו ילדים לעומת מבוגרים, כך כלבים לעומת בני אדם – הם בדרך כלל אלה המסוגלים להבחין בהיבטים מהותיים מעבר לחזות החיצונית. בספרו של מארק האדון מופיע כריסטופר בון כמי שמסוגל להתייחס לפרטים אלה, גם אם אינו יודע לקרוא הבעות פנים של בני אדם והוא מתקשה להתמודד עם רגשות. וכך הוא אומר:

קוראים לה גברת אלכסנדר. יש לה כלב. הכלב הוא כלב תחש, אז היא בטח אשה טובה כי היא אוהבת כלבים. (עמ' 51)

הייתי עצבני. לא הכרתי את גברת אלכסנדר. ידעתי שהיא זקנה ושהיא אוהבת כלבים. אבל היא הייתה זרה. (עמ' 73)

כשיש מורה חדש בבית הספר אני לא מדבר אתו במשך שבועות. אני רק עוקב אחריו במבטים עד

שאני יודע שהוא לא מסוכן. ואז אני שואל אותו שאלות על עצמו, למשל אם יש לו כלב או חתול ומה הצבע האהוב עליו ומה הוא יודע על הטיסות לחלל של אפולו. (עמ' 46-47)

רצח הכלב ומות אמו מתחברים אצל כריסטופר בון מאחר שנעלמת ממנו - וגם מן הקורא - אינפורמציה חשובה. הוא עצמו אוהב בעלי חיים, אך לא מן הסיבות ה"רגילות":

אני אוהב כלבים. תמיד אפשר לדעת מה כלבים חושבים. יש להם ארבעה מצבי רוח. שמח, עצוב, עצבני ומרוכז. וחוף מזה כלבים נאמנים והם לא משקרים כי הם לא יכולים לדבר. (עמ' 12)
והוא [אביו] אמר, "זה סתם כלב, כריסטופר, סתם כלב." עניתי, "אני חושב שגם כלבים חושבים."
(עמ' 30)

מטא-ספרות, עיסוק ארס-פואטי

בעמודיו הראשונים של הספר כבר מכריז כריסטופר בון כי "הספר הזה הוא מותחן על תעלומת רצח" (עמ' 13), והוא מתכוון לספר שהוא עצמו מנסה לכתוב על תעלומת הירצחו של כלב הפודל של השכנה. הוא אומר גם:

שבון אמרה שאני צריך לכתוב משהו שארצה לקרוא בעצמי. בדרך כלל אני קורא ספרים על מדע ומתמטיקה. אני לא אוהב רומנים רגילים. ברומנים רגילים אנשים אומרים דברים כמו "בגופי משתרגים עורקי ברזל וכסף ונתיבי בוץ פשוט. אינני יכול להתכנס לכדי האגרוף התקיף שקופצים אלה שאינם תלויים בתמריצים." מה זה אומר? אני לא יודע. וגם אבא לא. וגם לא שבון ולא מר ג'יבונס. שאלתי אותם. [...] אבל אני כן אוהב מותחנים על תעלומות רצח. לכן אני כותב מותחן על תעלומת רצח. במותחנים על תעלומות רצח מישוה צריך לגלות מי הוא הרוצח ואחר כך לתפוס אותו. זה כמו חידה. אם זאת חידה טובה לפעמים אפשר לגלות את הפיתרון עוד לפני סוף הספר. שבון אמרה שהספר צריך להתחיל עם משהו שילכוד את תשומת הלב של הקוראים. בגלל זה התחלתי עם הכלב. וחוף מזה, התחלתי עם הכלב כי זה קרה לי וקשה לי לדמיין דברים שלא קרו לי. שבון קראה את העמוד הראשון ואמרה שהוא שונה. היא שמה את המלה הזאת במרכאות בכך שעשתה באוויר סימן ציטוט מסולסל באצבעות בשתי הידיים שלה. היא אמרה שבמותחנים על תעלומות רצח בדרך כלל נרצחים דווקא בני אדם. אמרתי שבספר 'כלבים של בני בסקרוויל' נהרגים שני כלבים - הכלב עצמו והספנייל של ג'ימס מורטימר, אבל שבון אמרה שלא הם קורבנות הרצח, אלא סר צ'רלס בסקרוויל. היא אמרה שזה ככה כי לקוראים אכפת יותר מבני אדם מאשר מכלבים, ולכן אם נרצח בן אדם, הקוראים ירצו להמשיך ולקרוא את הספר. אמרתי שאני רוצה לכתוב על משהו אמיתי ושאני מכיר אנשים שמתו אבל אני לא מכיר אף אחד שנהרג, חוף מאבא של אדוארד מבית הספר, מר פולסון, והוא נהרג בתאונת דאייה, הוא לא נרצח, וגם לא ממש הכרתי אותו.

וגם אמרתי שלי דווקא אכפת מכלבים כי הם נאמנים וישרים, ושיש כלבים שהם יותר חכמים ומעניינים מכמה אנשים. סטיב, למשל, שבא לבית הספר בימי חמישי, צריך שיעזרו לו לאכול ולא מסוגל לעשות שום דבר בעצמו. שבון ביקשה ממני לא להגיד את זה לאמא של סטיב. (עמ' 14)

כריסטופר בון ממשיך ואומר:

זאת עוד סיבה שאני לא אוהב רומנים רגילים, כי הם שקרים על דברים שלא קרו והם גורמים לי להתחיל לרעוד ולפחד. ובגלל זה כל מה שכתבתי כאן הוא אמת. (עמ' 29)

לגבי ההומור, הרי שכריסטופר אינו מודע לטון ההומוריסטי שביצירה, והוא אומר: "הספר הזה לא יהיה מצחיק. אני לא מסוגל לספר בדיחות כי אני לא מבין אותן." (עמ' 17).

המספר מתייחס גם לסרטים ותכניות טלוויזיה, ומשליך מהם לגבי החיים. בכך הוא יוצר היפוך של התגובה ה"רגילה": "במשך כמה זמן השוטר הסתכל עלי בלי לומר כלום. ואז הוא אמר, 'אני עוצר אותך על תקיפת שוטר.' זה ממש הרגיע אותי כי זה מה ששוטרים אומרים בטלוויזיה ובסרטים" (עמ' 18). ובנקודות נוספות בסיפור הוא משליך ממנו לחיים: "שאלתי את עצמי איך הייתי בורח אם הייתי בתוך סיפור" (עמ' 23).

השוואה נוספת בין החיים לבין היצירה מייצגת את נקודת מבטו הייחודית של המספר:

בדרך כלל כשאנשים מדברים אליך הם מסתכלים עליך. אני יודע שהם מנסים להבין מה אני חושב, אבל אני לא מצליח להבין מה הם חושבים. אני מרגיש כמו מישהו בסרט ריגול שנמצא בחדר עם מראה חד-כיוונית. (עמ' 32)

ממד הזמן חשוב מאוד לכריסטופר: "אני צריך להשאיר את השעון אצלי כי אני חייב לדעת בדיוק מה השעה" (עמ' 22); אך סיפורו רצוף סטיות משמעותיות מן הרצף הכרונולוגי של ההתרחשויות. לעתים הוא מודע לסטיות, אך אינו עומד על משמעותן לגבי הקורא. כך למשל, לאחר שהוא מתאר ילד אחר שאומר עליו שהוא פסיכי ויוכל לכל היותר להשיג עבודה בתור אוסף עגלות בסופרמרקט או מנקה חרא של חמורים באגודה למען בעלי חיים, הוא מציין:

אבל לזה קוראים סטייה מהעיקר, ועכשיו אני עומד לחזור לעובדה שזה היה יום טוב. [...] כשאמרתי את זה לשבון היא אמרה, "תראה, היום אנחנו אמורים לכתוב סיפורים, אז למה שלא תכתוב על איך מצאת את ולינגטון והגעת לתחנת משטרה." ואז התחלתי לכתוב את זה. ושבון אמרה שהיא תעזור לי עם האיות והדקדוק והערות השוליים. (עמ' 36)

דבריה של שבון ותגובותיו עליהם מאפשרים לקורא הרחורים על אופן כתיבתן של יצירות ספרות.

למחרת בבית הספר סיפרתי לשבון שאבא אמר לי שאסור לי להמשיך להיות בלש ושה אומר שהספר גמור. הראיתי לה את הדפים שכתבתי עד אז [...] והיא אמרה שזה לא משנה. היא אמרה שהספר ממש טוב כמו שהוא ושאיני צריך להיות גאה בעצמי שבכלל כתבתי ספר גם אם הוא די קצר, ושיש גם ספרים טובים מאוד שהם קצרים מאוד כמו 'לב המאפליה' שכתב ג'וזף קונרד. אבל אני אמרתי שזה לא ממש ספר כי אין בו סיום כי לא הצלחתי לגלות מי הרג את ולינגטון אז הרוצח עדיין *מסתובב חופשי*. והיא אמרה שזה כמו בחיים, ושלא כל מקרי הרצח נפתרים ולא כל הרוצחים נתפסים. למשל ג'ק המרטש. אמרתי שלא מוצא חן בעיני שהרוצח עדיין *מסתובב חופשי*. (עמ' 66)

שבון אמרה שכשכותבים ספר צריך שיהיו בו תיאורים של כל מיני דברים. אמרתי שאני יכול לצלם תמונות ולהכניס אותן לספר. אבל היא אמרה שכל העניין בספר הוא לתאר דברים במלים כדי שאנשים יוכלו לקרוא אותן ולדמיין את הדברים בעצמם. והיא אמרה שהכי טוב לתאר דברים מעניינים או שונים. (עמ' 81, וראו גם בהמשך, בעמודים 82-83)

כריסטופר בון שונא מטאפורות כי הן בעיניו שקרים: "והנה כמה דוגמאות למטאפורות: התפוצצתי מצחוק. הוא ראה שחורות. היו להם שלדים בארון. השמים בוכים. פתיל חייו של הכלב ניתק" (עמ' 24). ואולם, הקורא נוכח לדעת כי להוריו אכן היו שלדים בארון: המכתבים בארגז הכלים שבארון בדירת האב; כמו כן פתיל חייו של הכלב אכן ניתק באמצעות קלשון. ואילו כריסטופר אומר: "לדעתי צריך לקרוא לזה שקר כי השמים לא בוכים ולאף אחד אין שלדים בארון" (עמ' 25). בד־בד עם יחסו זה למטאפורות, כריסטופר בון משתמש בדימויים מורכבים במהלך סיפורו (Greenwell 2004: 280):

הוא שאל יותר מדי שאלות והוא שאל אותן מהר מדי. הן נערמו לי בראש כמו כיכרות הלחם במפעל שבו עובד דוד טרי. המפעל הוא מאפייה ודוד טרי מפעיל את המכונה שפורסת את הכיכרות. ולפעמים סכין החיתוך לא עובדת מספיק מהר אבל הכיכרות ממשיכות להגיע ואז נהיה פקק. לפעמים אני חושב שהראש שלי הוא כמו מכונה, אבל לא תמיד מכונה לפריסת לחם. קל לי יותר לחשוב על זה כשאני מסביר לאנשים מה קורה לי בתוך הראש. (עמ' 16)

וכריסטופר אומר גם:

במשך זמן קצר לא היו לי זיכרונות. אני יודע שזה היה זמן קצר כי אחר כך הסתכלתי בשעון. זה היה כאילו משהו כיבה אותי ואחר כך הדליק אותי שוב. וכשהדליקו אותי שוב ישבתי על השטיח ונשענתי עם הגב על הקיר והיה לי דם על יד ימין וכאב לי בצד ימין של הראש. (עמ' 97)

ביבליוגרפיה

- הנדלזלץ, מיכאל, 16.6.04. "המוח יכול לעשות הכל. גם לכתוב ספר (ביקורת על ספרו של מרק הדון 'המקרה המוזר של הכלב בשעת לילה')". **הארץ** / ספרים. עמ' 9, 17.
- קליינברג, דניאל, 3.11.04. "חיינו של נער עם קשיים (ביקורת על ספרו מרק הדון 'המקרה המוזר של הכלב בשעת לילה')". **הארץ** / ספרים. עמ' 18.
- שביט, זהר, 1996. **מעשה ילדות: מבוא לפואטיקה של ספרות ילדים**. האוניברסיטה הפתוחה ועם עובד.
- Bethune, Brian, **Maclean's**. 8.11.2003. Vol. 116 Issue 32, p. 47, 1p, 1c.
- Economist**. 24.5.2003. Vol. 367 Issue 8325, p. 84, 2p.
- Greenwell, Bill. "The Curious Incidence of Novels About Asperger's Syndrome". In: **Children's Literature in Education**. September 2004. Volume 35, Number 3. New York: Kluwer Academic \ Human Sciences Press.
- Grossman, Lev. **Time**. 8.11.2003. Vol. 162 Issue 6, p. 60, 1\3p.
- Gropman, Jackie & Woodcock, Susan (eds.). **School Library Journal**. Oct. 2003. Vol. 49 Issue 10, p. 207, 2p.
- Hellman, David. **Library Journal**. 5.1.2003. Vol. 128 Issue 8, p. 155, 1\6.
- Tucker, Nicholas. "An Afterword from Nicholas Tucker". In: **Children's Literature in Education**. September 2004, Volume 35, Number 3. New York: Kluwer Academic \ Human Sciences Press.
- Wynne-Jones, Tim. **Horn Book Magazine**. May/June 2004. Vol. 80 Issue 3, p. 265, 11p 1bw.
- Zaleski, Jeff. **Publishers Weekly**. 4.7.2003. Vol. 250 Issue 14, p. 42, 1\3p., 1c.